

O innych częściach zdania – dopełnienie, okolicznik, przydawka

Materiał składa się z sekcji: "Poboczne części zdania", "Zdania na wykresie", "Przydawka", "Dopełnienie", "Okolicznik", "Zadaniowo".

Materiał zawiera 9 ilustracji (fotografii, obrazów, rysunków), 7 ćwiczeń, w tym 6 interaktywnych.

O innych częściach zdania – dopełnienie, okolicznik, przydawka

Notes

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Aby utworzyć zdanie pojedyncze, wystarczy, że użyjemy podmiotu i orzeczenia, np.

Pogoda jest ładna.

Wicher wieje.

Ktoś się obudził.,

a nawet samego orzeczenia, np.

Wieje.

Obudził się.

W tego rodzaju wypowiedzeniach brakuje jednak informacji na temat okoliczności zdarzeń, miejsca, czasu czy cech wykonawcy czynności. Ich treść można zatem wzbogacić. Zwykle dodajemy nowe wyrazy, które uzupełniają **związek główny** i są jednocześnie określeniami (osobnymi składnikami – częściami zdania) w obrębie grupy podmiotu i grupy orzeczenia. Będą one pełniły funkcję przydawki (określenia podmiotu) lub funkcję dopełnienia i okolicznika (określenia orzeczenia). W tym rozdziale przypomnimy ich rodzaje oraz sposoby wyrażania.

Już wiesz

1) Dodaj jak najwięcej spójnych pod względem treści i form gramatycznych określeń do podmiotu i orzeczenia. Które z nich określają rzeczownik, a które – czasownik?

- Deszcz pada.
- Uczeń czyta.

2) Z podanych zdań wypisz w dwóch kolumnach określenia rzeczownika oraz określenia czasownika.

- Kolorowe gazety, pełne zdjęć i informacji na temat gwiazd filmowych, nad ranem pojawiły się w naszym osiedlowym kiosku.
- Znana firma informatyczna wkrótce przygotowuje dla swych klientów nowoczesne aplikacje komputerowe.

Poboczne części zdania

W wypowiedzeniu oprócz związku głównego podmiotu i orzeczenia można wyróżnić dodatkowe części zdania, które tworzą poboczne związki składniowe. Są to **dopełnienia**, **okoliczniki** oraz **przydawki**, wyrażane za pomocą różnych części mowy, a także ich połączeń (wyrażeń przyimkowych). To właśnie poboczne części zdania zawierają informacje na temat okoliczności czynności, cech wykonawcy czynności, innych osób, rzeczy, przedmiotów i zjawisk przedstawionych w wypowiedzeniu.

Są zawsze podrzędne wobec najważniejszych składników wypowiedzenia, czyli wobec podmiotu i orzeczenia.

W dłuższym zdaniu można odnaleźć wiele związków składniowych, czyli połączeń wyrazu nadrzędnego – określanego i podrzędnego – określającego. Zawsze w takich związkach składniowych wyrazem podrzędnym są przydawki, dopełnienia i okoliczniki. Przydawki pojawiają się nie tylko w grupie podmiotu, ale również – podobnie jak dopełnienia i okoliczniki – w grupie orzeczenia.

Przydawki to określenia rzeczownika (a więc wyrazy podrzędne wobec niego)

Przydawki

kolorowa wstążka
sałatka **z brokułami**
szef **zarządu**

Przydawka

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Dopełnienia oraz okoliczniki to określenia czasownika (a więc wyrazy podrzędne wobec niego)

Dopełnienia

zarządzać **firmą**
przyglądać się **chmurom**
czytać **gazety**

Okoliczniki

po południu wyjeżdżać
wracać **powoli**
wyjść **na zakupy**

Dopełnienie i okolicznik

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Aby prawidłowo opisać związek wyrazowy w zdaniu, należy:

– odszukać wyraz nadrzędny (określany) i podrzędny (określający), przy czym warto między nimi wstawić symbol strzałki, której grot skierowany będzie w stronę wyrazu nadrzędnego

(N) idę ← po zakupy (P)

– zadać pytanie o treść wyrazu nadrzędnego

(N) idę (**po co?**) ← po zakupy (P)

– określić, czy wyraz nadrzędny jest rzeczownikiem, czy czasownikiem – dzięki temu już wstępnie można rozróżnić przydawkę od dopełnienia czy okolicznika.

Zdania na wykresie

Ćwiczenie 1

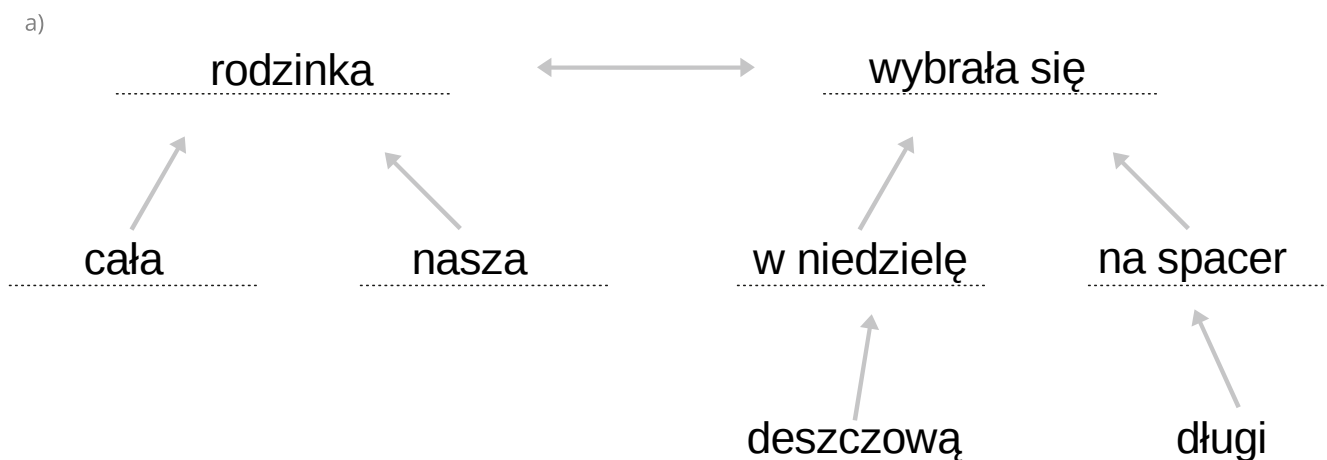
Przedstaw zdania na wykresach.

- a) W deszczową niedzielę cała nasza rodzinka wybrała się na długi spacer.
- b) Mój brat z niechęcią poszedł do sklepu po zakupy.
- c) Interesującym bohaterem tego głośnego wywiadu był znany publiczności pisarz.
- d) Od wielu lat nie sprzątano na strychu.

W ten sposób określisz związki składniowe między wyrazami nadrzędnymi i podrzędnymi. Na najwyższym piętrze wykresów pojawia się związek główny, czyli związek podmiotu i orzeczenia. Pod nimi w różnych konfiguracjach układają się pozostałe składniki, czyli przydawki, dopełnienia i okoliczniki.

Poniżej zamieszczono przykład pierwszego zdania przedstawionego na wykresie oraz pozostałe wykresy do uzupełnienia.

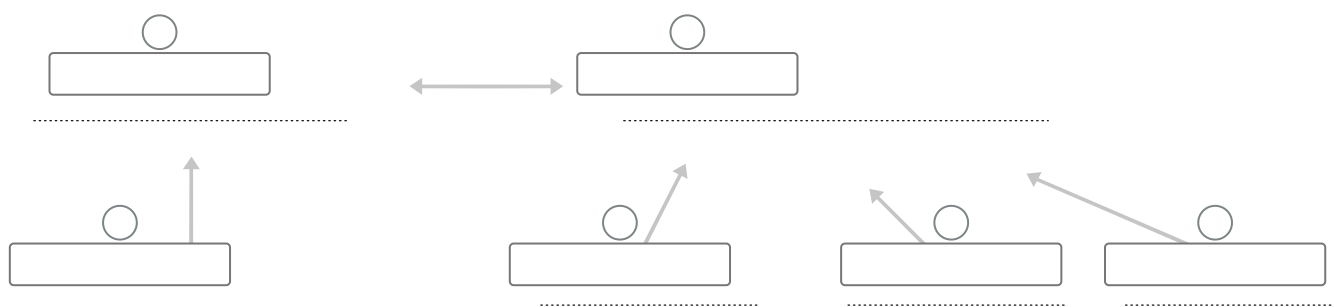
W deszczową niedzielę cała nasza rodzinka wybrała się na długi spacer.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mój brat z niechęcią poszedł do sklepu po zakupy.

b)

mój

po zakupy

z niechęcią

poszedł

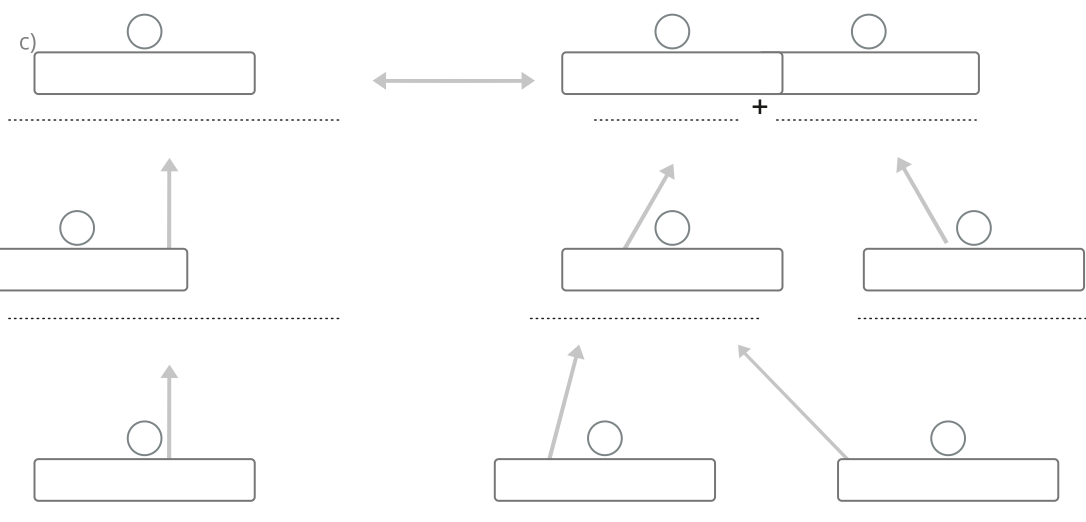
brat

do sklepu

Zródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Interesującym bohaterem tego głośnego wywiadu był znany publiczności pisarz.

c)

tego

publiczności

wywiadu

pisarz

głośnego

interesującym

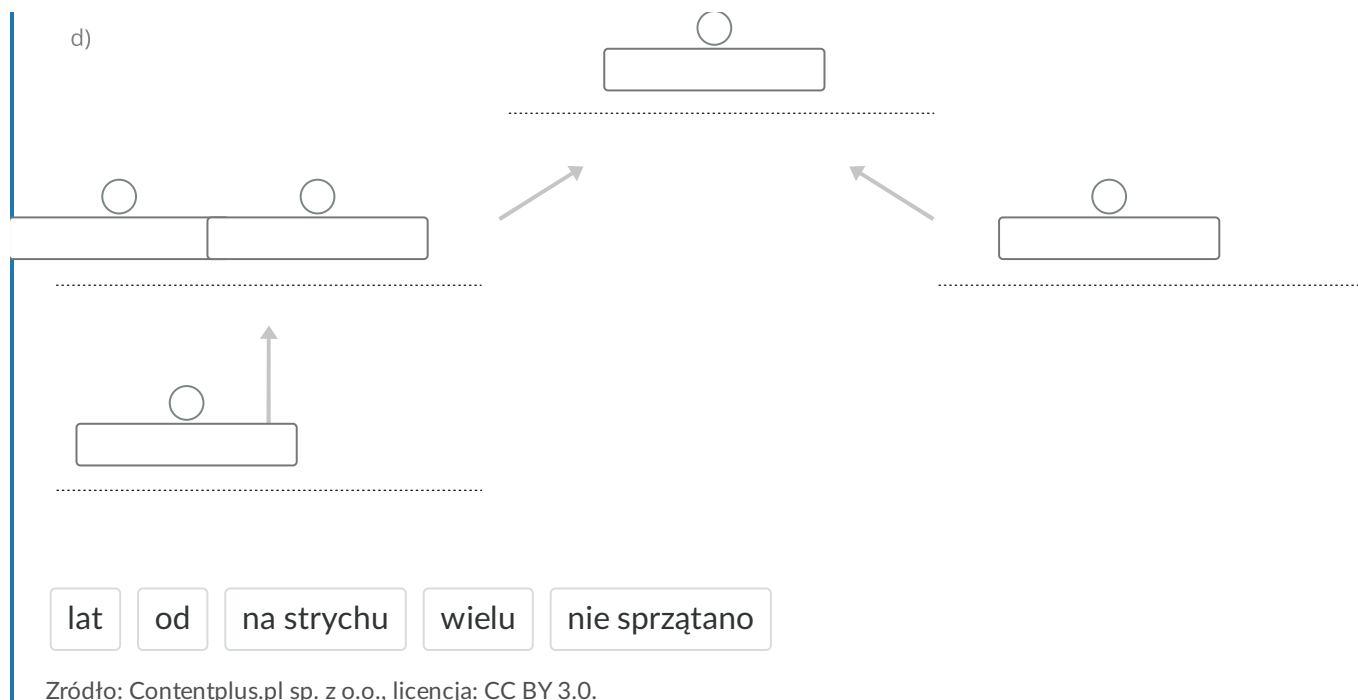
bohaterem

był

znany

Zródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Od wielu lat nie sprzątano na strychu.

Przydawka

Przydawka jest określeniem rzeczownika lub zaimka rzeczownego. Pojawia się głównie w grupie podmiotu, ale także może być określeniem rzeczowników w grupie orzeczenia, np.:

Grupa podmiotu	Grupa orzeczenia
Nasz bohaterski dziadek	wczoraj godzinami opowiadał ciekawe historie z dalekiej wyprawy.
przydawki w grupie podmiotu	przydawki w grupie orzeczenia
nasz → (czyj?) dziadek bohaterski → (jaki?) dziadek	ciekawe → (jakie?) historie z wyprawy (jakiej?) ← dalekiej

Przydawka może być wyrażona przymiotnikiem (lub imiesłowem przymiotnikowym), rzeczownikiem, zaimkiem, liczebnikiem, wyrażeniem przyimkowym. Jej szczegółowy opis przedstawiono na infografice.

Przydawka określa rzeczownik

Na jakie pytania odpowiada?

Jaki, jaka, jakie? Czyj, czyja, czyje? Który, która, które? Ile? Czego? Z czego?

Przymiotnik
(+ imiestów
przymiotnikowy)

Rzeczownik

Zaimek

Liczebnik

Wyrażenie
przyimkowe

biała → kreda
uczeń ←
słuchający

statek ←
widmo
uczeń ←
gimnazjum
brat ← mamy

nasz → dom
twój →
komputer

drugi → dzień

bieg ← do celu
szczotka ←
do butów

Przydawka określa rzeczownik

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Uzupełnij tabelę. W środkowej kolumnie należy wpisać pytania o wyraz nadrzędny (jest nim rzeczownik), a w ostatniej – część mowy, za pomocą której została wyrażona przydawka.

Przydawka	Pytanie o wyraz nadrzędny	Sposób wyrażenia przydawki
wczesny wieczór		
chodzenie do szkoły		
piąta godzina		
pączek z marmoladą		
zarządca budynku		
prawo spadkowe		
moja mama		
długi spacer		
droga do domu		
czwarta klasa		

Dopełnienie

Dopełnienie to część zdania określająca czasownik, a niekiedy także przymiotnik lub przysłówkę. Wiele czasowników otwiera obok siebie dwa miejsca: jedno dla podmiotu, a drugie dla dopełnienia:

Czytać: ktoś – czyta – **coś** (Janek – czyta – **gazetę**),

Myśleć: ktoś – myśli – **o czymś** (Janek – myśli – **o wakacjach**),

Przyglądać się: ktoś – przygląda się – **czemuś** (Janek – przygląda się – **wystawie**).

Dopełnienie odpowiada na pytania przypadków zależnych (czyli wszystkich poza mianownikiem i wołaczem): kogo? czego?, komu? czemu?, kogo? co?, z kim? z czym?, o kim? o czym? Jest najczęściej wyrażane przez pojedynczy rzeczownik lub wyrażenie przyimkowe z rzeczownikiem. Dopełnienie zawsze ma formę gramatyczną narzuconą przez nadrzędny wobec niego czasownik.

Trzeba jednak pamiętać, że zamiast rzeczownika w funkcji dopełnienia może się pojawiać zaimek:

Myślę (o kim?) ← **o tobie, o niej, o was**.

Przyjaźnię się (z kim?) ← **z tobą, z nią, z wami**.

Dopełnienia dzieli się na **bliższe i dalsze**. Dopełnienie bliższe zwykle odpowiada na pytanie biernika (kogo? co?). Pozostałe formy rzeczownika tworzą dopełnienie dalsze.

Widzę (co?) ← ciekawą **fotografię**, piękną **rzeźbę**, ładny **obraz**.

Dopełnienie bliższe przy zmianie formy orzeczenia ze strony czynnej na bierną staje się podmiotem, np.

Brat kupił (co?) **komputer**.

Komputer został kupiony przez brata.

Dopełnienie dalsze odpowiada na pytania dopełniacza, celownika, narzędnika i miejscownika i ma ich formę:

Kupiłem (co?) ← ciekawą książkę (komu?) **bratu**.

Ćwiczenie 3

Uzupełnij tabelę. Należy ustalić dopełnienie (wyrazy zapisane pogrubioną czcionką), wpisać pytanie, określić przypadek, a następnie wskazać rodzaj dopełnienia (bliższe czy dalsze).

Dopełnienie	Pytanie	Przypadek	Rodzaj dopełnienia
WZÓR: Od rana czytam tylko książki .	co?	biernik	bliższe
Od wielu miesięcy mam kłopot z komputerem .			
Mojemu przyjacielowi przydarzył się wypadek.			
Wybrałem zły numer telefonu.			
O moim psie ciągle opowiadam.			
Ciągle nie mogę się porozumieć z nimi .			

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Okolicznik

Okolicznik – część zdania określająca zazwyczaj czasownik, rzadziej przymiotnik (np. zdolny do wszystkiego) czy przysłówek (np. szybciej od nas). Jest bardzo różnorodna pod względem formy. Zwykle wyrażona jest:

- przysłówkiem: *pisać* (jak?) ← **powoli, długo, nieprzerwanie**,

ale także:

- rzeczownikiem: **rankiem, wieczorem** → (kiedy?) *zasypiać*,
- wyrażeniem przyimkowym: *wyjechać* (dokąd?) ← **do domu, na wakacje**.

Okolicznik, podobnie jak dopełnienie, jest określeniem czasownika i najczęściej pojawia się w grupie orzeczenia. Można powiedzieć, że uzupełnia informacje na temat czynności, zdarzeń, stanów wyrażonych przez czasownik. Wprowadza znaczenia odnoszące się do różnych okoliczności: miejsca, czasu, przyczyny, celu, warunku, sposobu, różnych właściwości czynności, które nazywa czasownik.

Okoliczniki dzielą się na określone rodzaje, aby prawidłowo określić każdy z nich, najlepiej zadać pytanie o czynność wyrażoną przez czasownik, np.:

kiedy? (*jutro* → *wyjadę*), gdzie? (*w szkole* → *się spotkaliśmy*), jak? (*powoli* → *piszę*), mimo czego? (*mimo kataru* → *wyjeżdżam*), po co? (*idę* ← *po zakupy*), dlaczego? (*nie przyszła* ← *z powodu choroby*), pod jakim warunkiem? (*nie zdobędzie karty pływackiej* ← *bez egzaminu*).

Rodzaje okoliczników

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Zadaniowo

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tabelę. Należy rozpoznać wyraz nadrzędny (określany) i podrzędny (określający), ustalić pytanie i określić część zdania, jaką jest wyraz podrzędny.

Wyrażenie	Wyraz nadrzędny	Wyraz podrzędny	Pytanie	Część zdania
Wzór: chodzić do kina	chodzić	do kina	gdzie?	okolicznik miejsca
sąsiad rodziców				
wejść za zgodą				
odkładać pieniądze				
oszczędzać miesiącami				
ładna pogoda				
wrócić ze szkoły				
pociąg osobowy				
uczyć się fizyki				
pomimo deszczu spacerować				
pociąg z węglem				
czwarta próba				
wyjść na spacer				
nie napisać wypracowania				
pójść po radę			w jakim celu?	
zarządzać szkołą				
spać jak suseł			w jaki sposób	
z powodu choroby leżeć			dłaczego?	

Ćwiczenie 5

Połącz wyrażenia z typami okolicznika.

jechać na wakacje

okolicznik celu

biegać szybko

okolicznik czasu

czasami się nudzić

okolicznik sposobu

pracować mimo zmęczenia

okolicznik przyzwolenia

pisać dla sławy

okolicznik miejsca

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Uzupełnij tabelę. Określ, jaką częścią zdania są wyróżnione wyrazy.

	Dopełnienie	Okolicznik	Przydawka
chodzić powoli	☐	☐	☐
chodzenie piechotą	☐	☐	☐
służba ojczyźnie	☐	☐	☐
wschód słońca	☐	☐	☐
służyć społeczeństwu	☐	☐	☐
biegać boso	☐	☐	☐
bieganie po trawie	☐	☐	☐
jadać smakołyki	☐	☐	☐
budzić się rankiem	☐	☐	☐
uciążliwa pobudka	☐	☐	☐
powracać do domu	☐	☐	☐
powrót z wakacji	☐	☐	☐
myśleć o wakacjach	☐	☐	☐
spać długo	☐	☐	☐
kierować firmą	☐	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Przydawka to określenie rzeczownika.	☐	☐
W zdaniu musi się pojawić orzeczenie, natomiast mogą być zdania bez podmiotu.	☐	☐
Możemy utworzyć zdanie bez orzeczenia, ale podmiot musi się w nim pojawić.	☐	☐
W wyrażeniu „bieg przez płotki” pojawia się przydawka, ponieważ słowo „bieg” nie jest czasownikiem, lecz rzeczownikiem.	☐	☐
W wyrażeniu „biegać szybko” pojawia się okolicznik, ponieważ słowo „biegać” jest czasownikiem.	☐	☐
Dopełnienie to określenie czasownika, które występuje we wszystkich siedmiu przypadkach.	☐	☐
Określenie „po parku” w wyrażeniu „spacerować po parku” jest okolicznikiem miejsca.	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.